

Т.Ф. ЮРКОВА

Херсонський державний університет, м. Херсон

ПРОБЛЕМА ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОРОБКУ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Ключові слова: організаційно-навчальна робота, цінності, ціннісні орієнтації, природа.

Екологічна криза, що останнім часом набула загальнопланетарного характеру, створює цілком реальну загрозу виживанню людства. Спроби розв'язати екологічні проблеми лише через розробку і впровадження нових екологічно-чистих та ресурсозберігаючих технологій можуть бути продуктивними лише при формуванні належної екологічної свідомості громадян. Ось чому світова співдружність держав на Конференції ООН з питань розвитку природного середовища (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) прийняла концепцію сталого екологічно безпечного розвитку, який має на меті забезпечити збалансований соціально-економічний розвиток і збереження при цьому природного середовища та природного ресурсного потенціалу. Цього можна досягти лише спільними зусиллями всього людства, хоча кожна країна повинна мати власну концепцію стійкого розвитку.

На сьогоdnішньому етапі складних та динамічних відносин суспільства з навколишнім середовищем бережливе ставлення до природи повинно складати невід'ємну частину загального світогляду кожного громадянина нашої держави. Адже сформований екологічний досвід не дається з народження, удосконалення цієї важливої якості сучасної людини продовжується все життя. Саме тому формування екологічно досвідченої людини, гармонії її відносин з природою повинно стати пріоритетним напрямком виконання Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), Концепції розвитку охорони здоров'я населення України.

Головним завданням педагогічної діяльності на всіх історичних етапах була передача основних здобутків науки і культури від покоління до покоління – це знання про навколишній світ, про всі види та особливості діяльності людей, про субординовану систему цінностей. Саме вона визначає пріоритети природоохоронної діяльності особистості, її вміння вирішувати ті екологічні проблеми, з якими неминуче зустрічається чи може зустрінутися людина. Тому екологічно виправдані стосунки людини з навколишнім світом є надзвичайно важливими не тільки для педагогіки й освіти, а й для існування всього людства.

Зв'язок між цінностями та поведінкою особистості здійснюється за допомогою ціннісних орієнтацій, які людина обирає на основі норм серед різноманітних способів дії. Ціннісні орієнтації – це вибіркове ставлення людини до матеріальних, духовних та соціально-політичних цінностей суспільства. За ціннісними орієнтаціями можна роботи висновки, яке місце, позицію займає особистість у соціальній структурі суспільства, які соціальні ролі виконує чи прагне виконувати. Проблема ціннісних орієнтацій розглядається у працях багатьох педагогів та психологів сучасності.

Теоретичні та загально-педагогічні основи формування людини розроблені у працях П. Блонського, А. Макаренка, С. Шацького, В. Сухомлинського та ін.

Окремі аспекти проблеми формування ціннісних орієнтацій школярів відображені у творах сучасних педагогів Ю. Азарова, Т. Бутківської, М. Боришевського, О. Сухомлинської, О. Савченко, Г. Чижевського та ін. Психологічні основи проблеми формування ціннісних орієнтацій розглядаються у працях відомих психологів: Л. Божович, І. Бека, В. Давидова, Л. Виготського, І. Кона, Б. Ельконіна, Л. Занкова, Ф. Гоноболіна.

Загалом аналіз розвитку досліджуваної проблеми на початку ХХ століття засвідчує відсутність у навчальних закладах системи бережливого, гуманного ставлення до природи. Залучення дітей до природних цінностей здійснювалося епізодично і цілком залежало від стану екологічної культури вчителя, рівня його методичної підготовки, любові до природи, позиції, що її обіймала шкільна адміністрація, тощо.

Починаючи з 50-х років, увага до спілкування учнів із природними об'єктами та до їх поцінування набуває актуальності. Причини цього – розширення сфери виробничої діяльності людей, міцність позицій споживацького підходу до взаємодії в системі «природа – людина – суспільство», усвідомлення необхідності змін на краще.

Відповіддю на вимоги часу став науковий доробок і досвід організації спілкування учнів із природою, представлений у педагогічній спадщині В.Сухомлинського. Мета нашого пошуку – розглянути основні ідеї ставлення до природи в науково-педагогічній спадщині В.Сухомлинського.

Слід зазначити, що погляди педагога на досліджувану проблему відповідали не лише сучасним йому вимогам, але й набагато випередили свій час. Про визначну роль природи у виховній системі В.Сухомлинського свідчать такі його слова: «Не можна не враховувати, що життя наших дітей відбувається серед природи, природа входить у духовне життя дитини і як нерукотворна краса, і як сфера творчості, як поле, на якому створюється краса душі. Ми глибоко переконані в тому, що бережливе, турботливе ставлення до природи, праця, яка прикрашає рідну землю, – це найважливіша умова формування духовної краси... Усе це діти більше відчують серцем аніж розуміють, аніж міркують про це» [3, с.121].

У творах В.Сухомлинського природа визначається як провідний чинник виховання. Він писав: «Багаторічний досвід навчально-виховної роботи переконує, що природа є не лише об'єктом пізнання, не лише сферою активної діяльності наших вихованців, а й частиною їх буття, взаємовідносин, всього ладу їх життя. Природа – величезної ваги виховний чинник, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу» [3, с. 536–537].

На думку В.Сухомлинського, природа сама собою не виховує. Дитина стає розумною, прекрасною, доброю і непримиренною до зла за умови активного «взаємодіяння з природою». Якою ж, на думку вченого, має бути взаємодія школярів з природою? В.Сухомлинський так відповідає на це запитання: «Активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівському бережливо ставитися до неї – ось яку позицію треба виховувати в учнів у процесі їх взаємодіяння з природою [3, с. 554]».

В.Сухомлинський вказував, що у дитини, яка вихована в умовах дефіциту спілкування з природою, розвивається емоційна глухота, агресивність у ставленні як до людей, так і до об'єктів природи. Ось чому таким важливим є формування емоційно-естетичного, духовного світу учня, де переважає почуття співпереживання до всього живого [2].

Формування бережливого ставлення дітей до природного середовища здійснюється в процесі трудового, естетичного, морального, екологічного виховання. Кожен

з цих напрямків сприяє формуванню в учнівської молоді усвідомлення необхідності знати про природу, відчувати її красу, читати її мову, зберігати її багатства.

Як зазначає автор монографії «Школа радості: еколого-виховна спадщина В.О.Сухомлинського» С.Глазачев, робота в Павлиській середній школі, якою керував педагог, будувалася таким чином, щоб з першого до останнього дня перебування в ній учні щоденно спілкувалися з природою. Для того, щоб активно впливати на формування в дітей ціннісного ставлення до природи, спілкування з природою, на думку В.Сухомлинського, повинно відбуватись у різних формах: через споглядання, працю, творчість, науковий пошук, милування, спостереження [1].

У Павлиській школі існувала ціла система методів, прийомів, форм організації екологічного та гуманістичного виховання школярів. Серед найголовніших методів, прийомів виховного впливу педагога на вихованців В.Сухомлинський виділяв такі:

- виховання словом: роз'яснення моральних понять, цінностей, норм поведінки; етичні бесіди (розробив Хрестоматію з етики); словесний вияв довір'я і недовір'я; навіювання; переконання, роздуми, створення казок – образів гуманної поведінки, взаємин;
- виховання прикладом: ставлення до людей, довкілля, природи, Батьківщини, людства, Землі;
- системи методів організації діяльності і формування досвіду гуманної поведінки дітей: вправлення (добрі справи для людей, природи); організації спеціальних педагогічних ситуацій, які часто створювало саме життя і в яких проявлялися і закріплювалися гуманні почуття і якості молодших школярів; доручення гуманістичного спрямування; спонукання до творчої корисної діяльності; створення ситуації успіху тощо;
- стимулювання і оцінювання вчинків, поведінки, діяльності: похвала («ласкаве слово з сотнею відтінків»), заохочення, осуд, нагляд, заборона, обмеження, моральна підтримка та ін.;
- методи самовиховання, саморозвитку учнів.

Дуже різноманітні, наповнені високими гуманними ідеями були форми організації навчально-виховного процесу в Павлиській школі: незвичайні уроки казки, думки, творчості; різноманіття традицій в школі і сім'ї; різнопланові гуртки (їх було 60-70); екскурсії, подорожі по рідному краю; творча продуктивна сільськогосподарська праця молодших школярів. Будь який виховний захід обов'язково поєднував «розум – серце – руки дитини». Навчання грамоті дітей шестирічного віку проходило через складну систему образно-чуттєвого сприймання дітьми довкілля: емоції – почуття – сприймання – уява – образи навколишнього світу – образно-емоційне мислення – логічне мислення – запам'ятовування – застосування в різноманітній діяльності (малювання, читання, роздуми, спостереження).

Отже, можемо констатувати, що в системі виховання В.Сухомлинського природа є і об'єкт, і засіб, і сутність діяльності людини. Перші «уроки мислення» в школі починалися не в класі, а серед природи. Педагог водив дітей до невичерпного і вічно нового джерела знань – у природу: в сад, у ліс, на берег річки, в поле. Вони бачили, як цвіте яблуня, як гудуть навколо неї бджоли. Чули, як у синьому небі співає жайворонок, й до самого небокраю вітер колише безмежне пшеничне поле. Ці уроки серед природи поглиблювали знання учнів, розширювали їхні уявлення про навколишній світ [3, с. 39].

Актуальною в контексті проблеми нашого дослідження є думка про те, що правильне сприйняття й осмислення природи – перший крок на шляху ціннісного став-

лення до неї. Зупинка на цьому шляху надає процесу споглядального характеру. Ставлення ж до природи, що його формував В.Сухомлинський у своїх вихованців, була притаманна дійова спрямованість, яка матеріалізувалась у конкретних учинках.

Унікальний досвід В.Сухомлинського переконує, що найдоцільнішим шляхом виховання ціннісного ставлення до природи є широка і всебічна діяльність учнівської молоді. Взаємодія з природою в Павлівській школі була поставлена на предметну основу, залучала дітей до конкретних справ, до збереження і примноження природних багатств. На голому, випаленому сонцем схилі учні розбили сад для людей, у іншому місці заклали виноградники, боролися із засухою, не відступаючи перед руйнівними силами стихії. Шкільна ділянка стала царством зелені і квітів, серед якого особливо виділялася алея троянд, які вирощували самі діти. За ініціативою В.Сухомлинського кожен учень саджав на своїй ділянці Яблуню Матері, Яблуню Батька, Яблуню Бабусі, облаштовував Куточок краси тощо [3].

У Павлівській школі діяли центр дослідницької роботи юнацьких і науково-предметних гуртків та комітет охорони природи. В основі їх практичної діяльності лежала боротьба за збереження об'єктів навколишнього середовища й удосконалення вмінь і навичок дбайливого ставлення до природи. Ланки, що входили до складу комітету, називалися відповідно до напрямів практичної діяльності та мали власну емблему. Так, юні захисники саду – виноградні грона і яблука, друзі ползахисних смуг – кленовий листок і плоди абрикоса [4].

Таким чином, глибоко екологічна і гуманістична сутність підходу В.Сухомлинського до проблеми ціннісного ставлення до природи з роками не тільки не втрачає свого значення, а набуває ще більшої актуальності й нового бачення. Творче використання теоретичних знахідок і цінного досвіду педагога-гуманіста дозволяє сьогодні більш предметно реалізувати завдання екологічного виховання учнівської молоді. Адже підхід В.Сухомлинського до розв'язання досліджуваної проблеми відображав не тільки наявне, він доводив переваги можливого, необхідного, сягав у майбутнє, сприяючи тим самим формуванню прогностичного аспекту екологічної свідомості і поведінки людини.

Ми розглянули лише декілька аспектів ціннісного ставлення учнів до природи в науково-педагогічній спадщині В.Сухомлинського. Перспективою подальших наукових пошуків нам видаються способи застосування етнопедагогічного досвіду педагога-гуманіста в навчально-виховному процесі Павлівської школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глазачев С.Н. Школа радости: эколого-воспитательное наследие В.А.Сухомлинского – М., 1997. – 80 с.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори.: У 5 т. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977.– С. 95.
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори.: У 5 т. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1976.– 670 с.
4. Шаповал Л. В. Досвід В.О.Сухомлинського з організації природоохоронної діяльності учнів. – Харків: ХДПУ, 1999. – Вип. 10 – Ч.2. – 124 с.

Т.Ф. Юркова

Херсонский государственный университет, г. Херсон

ПРОБЛЕМА ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ПРИРОДЕ В НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В.А. СУХОМИНСКОГО

В статье рассматривается влияние научно-педагогического наследия В.А.Сухомлинского на формирование у учащейся молодежи ценностного отношения к природе. На примере организационно-учебной работы Павлышской школы анализируется процесс взаимодействия детей с природой.

Ключевые слова: организационно-учебная работа, ценности, ценностные ориентации, природа.

T.F. Yurkova

THE PROBLEM OF VALUABLE ATTITUDE TO NATURE IN
V.O. SUHOMLYNSKY'S SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL ACTIVITY

The influence of V. O. Suhomlinsky's scientific and pedagogic heritage on forming of value attitude to nature among schoolchildren is examined in the article. The process of children's interaction with nature is analysed on the example of the experience of organizational and educational work of Pavlisk school.

Key words: organizational and educational work, value, value orientation, nature.

*Одержано 17. 03. 2009 р.
Рекомендовано до друку 19. 05. 2009 р.*